

PROLEGOMENON II.

De tempore translationum Hieronymi, et earum usu in Ecclesia.

I. Diverso tempore, nec servato sacrarum librorum ordine suas versiones edidit Hieronymus. II. Apud Græcos ac Latinos statim lectitari ceperunt. III. Hieronymi translationibus utebantur coetanei scriptores. IV. Tempore Gregorii Magni Ecclesia Romana, nova ex Hebræo, et antiqua ex Græco editione usa est. V. Galliarum præsertim Ecclesie Hieronymianas versiones cæteris anteponebant. VI. Ecclesia catholica versionem Latinam Hieronymi publico decreto authenticam declaravit, et eam in suos usus adhibendam decrevit.

I. Nemo studiosorum est, qui nesciat translationes librorum sacrarum Latinas diverso tempore, et quasi tumultuario ordine conditas fuisse ab Hieronymo. Non enim temere, aut sua sponte interpretabatur volumina Scripturarum; sed ut erat ab amicis rogatus, vela sanctis episcopis jussus. Fuere autem qui sanctum doctorem impellerent ad suscipiendam prophetarum translationem, antequam Pentateuchi libros latinitate donasset: erant et qui Samuelis ac Malachin, id est, quatuor regnorum volumina Latine reddenda procurarent, ante alias Scripturæ sacræ quasunque interpretationes. Hinc contigit, ut nulla sacri canonis servata serie, omnia in Romanum sonum promiscue converterit Hieronymus.

Quod igitur spectat ejus juxta Septuaginta interpretes translationem, sciendum est, psalterium ante cætera ab eo fuisse emendatum, cum Romæ positus erat tempore Damasi papæ, longæque post in Bethleemico secessu monitus a Paula et Eustochio, antiquum errorem plus valere, quam novam emendationem, secundis curis ex eodem psalterio renascentes velut spinas eradicare instituit. In qua etiam posteriori emendatione obelos addidit, et asteriscos, quibus lectoris admoneretur intentio, aliquando plus, interdum minus esse apud Septuaginta, quam in textu Hebraico. Porro castigationem psalmodum priorem elaboratam credimus circa annum Christi trecentimum octogesimum secundum, vel octogesimum tertium. Tunc namque celebris Romæ apud omnes habebatur scientia divina-

rum Scripturarum, et familiares cum sancto pontifice Damaso conferens sermones, facile ab eo rogari potuit, ut psalterium mendis expurgaret. Quod quidem licet cursim, magna tamen ex parte correxit. Bethleem postea tatem degens aliquo annorum intervallo post obitum Sancti Damasi, secundam eamque diligentiore in se suscepit curam castigandi psalterii. Id vero fieri non potuit nisi post annum Christi trecentimum octogesimum quartum: quod breviter demonstrare conabimur ex epistola 99 ad Asellam scripta in portu Romano. Pene triennium cum Romanis vixit sanctus doctor, divinos libros, ut poterat, nonnullis sæpe disserens: ab iis vero discessit Jerosolymam regressurus post mortem S. Damasi papæ, quæ cum mense octobri anni trecentiesimi octogesimi quarti eveniret, Hieronymus autem Roma profectus sit mense augusto, ut ipse testatur lib. III apologiæ adversus Rufinum; necesse est psalterii posteriori emendationem non solum post annum 384 et obitum Sancti Damasi fuisse susceptam, sed aliquot etiam decursis annis ex illo tempore, quo navem in Romano portu securus ascendit cum Sancto Vincentio presbytero, et adolescente fratre, et aliis monachis, qui Jerosolymæ postea commorati dicuntur. Nam initio præfationis suæ in hanc posteriorem psalmodum ex LXX castigationem, recordatus prioris emendationis dicit se eam dudum absolvisse: *Psalterium, inquit, dudum Romæ positus emendavi, etc. Dudum autem, ut de parvo, sic etiam de longinquo tempore dicitur. Quod si*

de tempore longinquo intelligamus, facile post annos sex vel octo illam perfectam esse existimabit, quisquis ad tempus primæ emendationis recurrans, gradum stilerit in anno Christi trecentiesimo octogesimo tertio, in quo verisimile est psalterium ab Hieronymo fuisse primum Romæ emendatum. Pro prima itaque psalmodum Latinorum castigatione, quæ cursim a s. doctore facta dicitur, annus Christi 383, vel 384, assignandus venit: pro altera vero, quæ habuit asteriscos et obelos, annus assignari potest 389, aut 390. Certe posterior hæc emendatio serius protrahi non valet quam in annum Christi trecentiesimum nonagesimum: quia psalterii Hebraici translatio Latina ab Hieronymo absoluta est anno 390 vel 394; ea autem versio seu emendatio, quæ e codicibus Græcis derivata erat, semper præcessit tempore aliam, quam vocamus Hebraicam, eo quod ex Hebraica veritate nata sit. Lectorem proinde monitum velim, notas chronologicas quas apposimus in fronte utriusque emendationis psalterii, tum Romani, tum Gallicani, nihil aliud innuere præter tempus indefinitum. Etenim cum diximus psalterium Romanum fuisse ab Hieronymo emendatum circa annum Christi 382, ita accipiendum est, ut ante talem annum hujusmodi emendatio non fuerit instituta; quandoquidem Hieronymus venit Romam cum sanctis episcopis Paulino et Epiphano sub finem ejusdem anni 382. De posteriori emendatione similiter statuendum; neque vero potuit adornari nisi post annum Christi 384, id est, post obitum Sancti Damasi papæ, cum Jerosolymam regressus esset sanctus vir Hieronymus, et concito gradu suam Bethleem remeasset. Ocius autem an tardius absoluta sit post reditum S. Hieronymi, judicium ferant illi, quibus forsitan non placuerint conjecturæ nostræ supraposite. Cæterum de hoc psalterio a se emendato hæc habet Hieronymus in fine libri secundi apologiæ adversus Rufinum: *Psalterium quoque, quod certe emendatissimum juxta Septuaginta interpretes nostro labore dudum Roma suscepit, rursum juxta Hebraicum vertens, præfatione munivi, etc.* Plura adhuc videsis in admonitione nostra ad utrumque psalterium Hiero-

nymi, Romanum et Gallicanum hodie nuncupatum.

Dedit etiam S. Hieronymus Latino sermoni alios Scripturæ sacræ libros juxta Septuaginta interpretationem, quos obelis et asteriscis distinxit. An vero singula volumina instrumenti veteris hoc modo converterit in Latinum, seu potius emendaverit ex Origenis hexaplis, nonnihil ambiguum videtur. Pro eo maxime faciunt quæ leguntur multis in locis ejus scriptionum, ubi generatim de omnibus libris versionis LXX id affirmare visus est egregius ipse doctor; nam lib. II apologiæ adversus Rufinum vindicat se ab ejusdem reprehensione et objectis, dicens: *Egone contra Septuaginta interpretes aliquid sum locutus, quos ante annos plurimos, diligentissime emendatos, mea linguæ studiosis dedi, quos quotidie in conventu fratrum edissero, quorum psalmos jugi meditatione decanto, etc.?* Idem legimus præfatione in Paralipomenon libros. In epistola 28, ad Lucinium, ita quoque scribit de Septuaginta interpretibus Latine redditus: *Septuaginta interpretum editionem et te habere non dubito, et ante annos plurimos diligentissime emendatam studiosis tradidi. Emendatam tantum hic dicit editionem se tradidisse Latinis: at in epistola 135, ad Sunniam et Fretelam, versionem appellat: *Kovâ autem ista, hoc est communis editio, inquit, ipsa est quæ et Septuaginta. Sed hoc interest inter utramque, quod Kovâ pro locis et temporibus, et pro voluntate scriptorum, vetus corrupta editio est. Ea autem quæ habetur in Katanolot, et quam nos vertimus, ipsa est quæ in eruditorum libris incorrupta et immaculata Septuaginta interpretum translatio reservatur. Sed rursus lib. III apologiæ adversus Rufinum nomine emendationis auditur: *Mihi non licebit, post Septuaginta editionem, quam diligentissime emendatam ante annos plurimos mea linguæ hominibus dedi, etc.* Hæc sunt præter alia quibus probari potest ex ipso Hieronymo, cuncta editionis Græcæ volumina ab eodem fuisse Latine conversæ seu emendata juxta hexaplorum veritatem. Contra vero militant plurima eaque validissima argumenta. Primum petitur ex silentio Sancti Hieronymi**

qui, cæteris omnibus prætermisiss, sex tantum librorum juxta Septuaginta emendatissimorum (jam enim reliquos libros amiserat fraude cujusdam) meminit adversus Rufinum, et aliquot locis præfationum in suam editionem ex Hebræo. Sex volumina speciatim ab eo recensita ista sunt, liber *Job*, liber *Psalterium*, libri tres Salomonis, *Proverbia*, *Ecclesiastes*, *Cantica canticorum*, et liber *Paralipomenon*. His exceptis, nullum alium Scripturæ sacræ librum, ut sciam, dicit in præfationibus se eum Latine tradidisse emendatum juxta LXX cum obelis et asteriscis. Deinde idem manifeste probari videtur ex quatuor solum præfationibus, quæ nobis supersunt in supradictos libros. Nam congeries cunctarum præfationum B. Hieronymi, quam habemus separatim in nonnullis antiquissimis monumentis, ac in corpore bibliorum tum editorum, tum manuscriptorum, quatuor solummodo retinet prologos duplices in volumina sacra, nempe in libros *Jobi*, *Davidis*, *Salomonis* et in *Paralipomena*. Reliqui, ipso advente Hieronymo, perierant, aut certe eum latebant. Quare autem a librariis ommitterentur reliquæ Hieronymi præfationes, si quæ fuissent editæ cum hujusmodi libris versis vel emendatis juxta LXX interpretes, nulla potest alia assignari ratio, quam quæ movet ut credamus quatuor tantum in schedulis sancti doctoris fuisse repertas. Unus præ cunctis Cassiodorus omnes memorat. Tertio, scriptores veteres, quos usque in hanc diem legi, non recordantur aliorum librorum juxta LXX editorum ab Hieronymo: imo Sanctus Augustinus diligentiam ejus admiratus in editione libri *Job* secundum eosdem LXX (ignorabat Augustinus Hieronymum hoc jam fuisse labore perfunctum), adhortatur illum ut Græcæ canonicas Scripturas, quæ Septuaginta interpretum auctoritate perhibentur, interpretetur Ecclesiæ Latine: *Per hoc*, inquit, *plurimum profueris, si eam Græcæ Scripturam, quam Septuaginta operati sunt, Latine veritati reddideris, quæ in diversis codicibus ita varia est, ut tolerari vix possit, et ita suspecta ne in Græco aliud inveniantur, ut inde aliquid proferri aut probari dubitetur.*

Ea vero scribebat Augustinus epistola 71, cum jam laboretur annus a Christi nativitate 403. Ex quo intelligimus haud improbabili conjectura, quosdam tantummodo libros Scripturæ Græcæ, seu Septuaginta interpretum, Latine fuisse conversos ac Græcæ fidei redditos ab Hieronymo. Verum inspectis diligentius Augustini ac Hieronymi ultro citroque datis epistolis, exploratum nobis est, Hieronymum universa Scripturarum veteris instrumenti volumina, emendata juxta hexaplorum fidem, Latinis tradidisse: etsi paucissima, nebulonis cujuspiam fraude aliisve temporum injuriis, ad posterum pervenerint. Monebat anno Christi 404 Augustinum Hieronymus, vetera editionis LXX interpretum exemplaria emendata, de Græco in Latium transtulisse linguæ suæ hominibus. Quare hanc Hieronymi translationem seu emendationem editionis Septuaginta, ad se transmittendam postulat Augustinus anno sequenti: *Deinde nobis*, inquit epist. 82, *mittas, obsecro, interpretationem tuam de Septuaginta, quam te edidisse nesciebam, etc.* ad quod respondet Hieronymus epist. 94, apud Aug. 172: *Grandem Latini sermonis in ista provincia notariarum patitur penuriam: et ideo præceptis tuis parere non possumus, maxime in editone Septuaginta, quæ asteriscis veribusque distincta est. Pleraque enim prioris laboris, fraude cujusdam, amissus.* Hæc per paucos annos ante obitum suum scribebat S. Hieronymus, anno scilicet 416 ineunte. Unde proclive est credere, ab eo minime restituta fuisse volumina illa, quæ de Septuaginta editione fraus ipsi suppilarat. Ita res si se habuerit, nihil mirum est quod e tot voluminibus de Græco in Latium eloquium conversis, sex tantum nobis supersint. Cæterum librorum hujusmodi editionem cum asteriscis et obelis, intra quinquennium perfectam esse oportet, ab anno Christi scilicet 385 exeunte ad annum 390 vel 391 ineuntem, quia anno Domini 391 posterior translatio *Jobi* et *Salomonis* absoluta fuit ab eodem Hieronymo, ut infra dicitur.

Præpostero similiter ordine atque confuso, ut antea monuimus, canonem Hebræicæ ve-

ritatis Latine interpretari cœpit, et, Christo adjuvante, complevit. Non enim a primo usque ad novissimum juxta ordinem quo ibidem leguntur; sed ut potuit et ut rogatus fuit, ita libros Hebræorum in Latium sermonem transtulit. Samuelis et Malachim volumina primo φιλοπονιότηας Paulæ ejusque filię Eustochio προσέβηται. Secundo, prophetas omnes majores atque minores sexdecim eisdem delegavit. Tertio, circa idem tempus Sophronio roganti psalterium de Hebræo translatum, Græce convertendum tradidit. Quarto, pelenibus Chromatio et Heliodoro episcopis, libros Salomonis ex Hebræa veritate convertit in linguam Latinam. Quinto, recurrens ad principium canonis, librum Geneseos, et reliquos pentateuchi interpretatus est, obsecrante Desiderio suo. Libros denique Josue, Judicum, Ruth, ac Esther Eustochio virgini negare non potuit: uti nec Paralipomena Chromatio. Sed ut tempus suum singulis voluminibus, quantum scire nobis licet, præfinitum sit, hisce notis ac characteribus chronologicis illud designare curavimus.

Ante alios igitur libros canonis Hebræi, Latine primum edidit volumina Samuelis et Malachim, quæ hodie quatuor Regum libros vocamus. Quod statim persuasum erit lectori studioso, ut præfationem huic editioni præfixam perlegere voluerit. Nam prologus iste in libros Regum dicitur principium galeatum, quod possit omnibus libris, quos de Hebræo Hieronymus vertebat in Latium, convenire: *Hic prologus Scripturarum*, inquit, *quasi galeatum principium, omnibus libris, quos de Hebræo vertimus in Latium, convenire potest. Galeatum dicit principium, quod caput suarum versionum defenderet adversus œmulus suos: sive quod priori translationi suæ ex Hebræo præfixa sit, et quasi generalis prologus in Scripturas a se versas præmittatur. Idipsum manifeste declarat ejusdem prologi verba isthæc: *Lege ergo primum Samuel et Malachim meum, inquam meum. Quidquid enim crebrissimè vertendo et emendando sollicitus et didicimus, et tenemus, nostrum est. Primum legi voluit volumina Regum, quia hæc**

ante cætera converterat de Hebræo in Latium sermonem: aliter utique dicitur, si quæ alia veteris instrumenti interpretationes præcessissent. Exemplaria hujus prioris translationis Romæ inveniebantur apud Domnionem ante annum Christi 393, quo scripta perhibetur epistola 52 ad Pammachium; ubi conceptis verbis id affirmavit Hieronymus: *Miseram*, inquit, *quædam τὸν ἱερογλυφικὸν in prophetas duodecim sancto patri Domnioni, Samuel quoque et Malachim, id est, quatuor regnorum libros, etc.* Et ne longius evagari contingat, quid de *Jobo*, quid de sexdecim prophetis ibidem dictum legamus, breviter afferre nos abs re sit. De *Jobo* quidem ita habet eadem epistola ad Pammachium: *Transtuli nuper Job in linguam nostram; cujus exemplar a sancta Marcella, consobrina tua, poteris mutuari. Lege eundem Græcum et Latium, et veterem editionem nostræ translationi compara; et liquito pervidebis, quantum distet inter veritatem et mendacium.* De prophetarum voluminibus prius meminerat his verbis: *Libros sexdecim prophetarum, quos in Latium de Hebræo sermone certi, si legeris, et delectari te hoc opere comperere, provocabis nos etiam cætera clausa armario non tenere.* Armario clausa tunc temporis tenebat præter jam dictas versiones, psalmodum translationem Sophronio nuncupatam, et libros Salomonis, quos diximus dedicasse Chromatio et Heliodoro. Cætera volumina veteris testamenti nondum erant de Hebræo Latine conversa; quomodo ipse scribat anno Christi 392, quando contexit catalogum de scriptoribus ecclesiasticis, se instrumentum vetus juxta Hebræicum transtulisse. Quæ si non nemo de singulis libris intelligenda putavit, nullum a vero eum discedere necesse est: quia ex epistola ad Lucinium, et ex præfatione in librum Josue exploratum habemus, Pentateuchi translationem, atque trium aliorum voluminum, quorum in eodem prologo meminit, non fuisse absolutam ante exitum S. Paulæ matris, id est, annum Christi 404. Liber item Esdræ editus dicitur in præfatione aliquanto

tempore post exemplaria prophetarum; moram enim attulit huic translationi Hieronymus, quam per tres annos continuos petierunt scribendo et rescribendo, insignes illi Dominon et Rogatianus. Libros itaque Samuelis et Malachiam immediate subsequitur versio Jobi: Jobum autem excipit sexdecim prophetarum translatio. Deinde psalterium ac libri Salomonis. Universa hæc volumina Scripturarum de Hebræo in Latinum transtulerat Hieronymus anno Christi 392, quo edidit librum de viris illustribus. Eodemque tempore Sophronius ejus familiaris de Latino in Græcum eloquium nonnulla ex his converterat. *Sophronius, vir apprime eruditus*, inquit s. doctor in catalogo scriptorum ecclesiasticorum, *opuscula mea in Græcum elegantis sermone transtulit: psalterium quoque et prophetas, quos de Hebræo in Latinum vertimus*. Ea sunt quæ usque in jam dictum annum Theodosii principis decimum quartum et Christi 392, de Hebræo in Latinum sermonem, et de Latino in Græcum translata erant ab Hieronymo ac Sophronio. Ab anno autem 392 ad annum Christi 394 editus videtur liber Esdræ, ac liber Genesis: nam Esdras brevi temporis intervallo post edita prophetarum volumina, latinitate donavit, ut testis est præfatio ad Domnionem et Rogatianum: librum autem Genesios dedisse Desiderio post decimum quartum annum Theodosii principis, plane liquet ex epistola 134, modo consentiamus eundem esse Desiderium, cui propter nominis vaticinium gratulatur tam in hac epistola quam in præfatione ad Genesim. Præterea de Hebræo Genesim vertit priusquam librum edidisset de optimo genere interpretandi, in quo multa collegit de veteri testamento, quæ in LXX non leguntur. Plura tandem de opusculis Hieronymi repetita, aut certe similia dicta reperiuntur epistola 154 et 52, quam diximus scriptam ad Pammachium anno Christi 393. Quatuor reliquos Pentateuchi libros variis distractis occupationibus absolvere non potuit ante annum Christi 404 vel 405. Quod ipse nos docuit præfatione in Josue, dicens: *Tandem finito Pentateucho Moysi, velut grandi fenore liberati, ad Jesum filium Nave manum*

mittimus. Et infra: *Cæterum post Sanctæ Paulæ dormitionem, cujus vita virtutis exemplum est, et hos libros, quos Eustochio virgini negare non potui, decrevimus, etc.* Id ergo post obitum Sanctæ Paulæ scribebat Hieronymus: unde apparet translationem totius Pentateuchi non fuisse perfectam nisi post annum Christi 404, quia sancta hæc vidua vita excessit vii cal. febr. Honorio Augusto sexies et Aristaneto consulibus, id est, 26 januarii anni 404. Tanto autem mœrore luctus exagitatus est et confectus Hieronymus, ut absque translatione libri paschalis a Theophilo editi, nihil aliud divini operis per longum temporis spatium scribere potuerit. Ex quo non obscure significatur, octateuchi translationem, cujus meminit in epistola 28, ad Lucinium, absolutam fuisse anno Christi 404 exeunte, vel anno 405 corrente. Postremo librum Paralipomenon edidit juxta Hebræum anno Christi 396: maturius enim huic translationi tempus assignari non potest, quia in præfatione perfecta illa versio dicitur post epistolam 40, de optimo genere interpretandi: *Scripti nuper*, inquit Hieronymus, *librum de optimo genere interpretandi, ostendens illa de evangelio (Matth. ii, 13): Ex Ægypto vocavi filium meum, etc.* Liber autem ad Pammachium de optimo interpretationis genere editus ibidem assertitur annis circiter viginti postquam Eusebii Cesarariensis *χρονολογία* in Latinum verterat. Quibus rite perpensis, existimavimus cum doctioribus viris epistolam 101 scriptam esse anno 396, ac brevi temporis intervallo, quod adverbio *nuper* satis exprimitur, Paralipomenon librum de Hebræo conversum. Diutius in his adnotationibus chronologicis lectorem trahere poteramus, nisi persuasum nobis esset multa hujusmodi temporum momenta præfiniri vix ac ne vix quidem potuisse; aut etiamsi invenimus magno studio et labore, parum profutura cognovimus. Quæ habentur ergo a nobis perstricta breviter, curioso lectori sint satis.

II. Apud Græcos et Latinos editionem Scripturarum Hieronymianam statim lectitari cœpisse secundo loco affirmavimus. Nec immerito, cum utraque ejusdem s. doctoris

interpretatio, et quæ prior edita est e Græcis LXX exemplaribus, ac posterior ad fontem Hebræum elaborata, omnium Latinarum versionum absolutissima haberetur. De ea quæ derivata erat e Septuaginta interpretibus scribens ad Hieronymum Augustinus epist. 82 dicit se illam desiderare, ut cæteras abjiciat Latinas interpretationes, et multorum aliorum translatorum careat imperitia: *Ideo autem*, inquit, *desidero interpretationem tuam de Septuaginta, ut et tanto Latinorum interpretum, qui qualescunque ausi sunt, quantum possumus, imperitia careamus*. Sophronius apud Græcos, vir et ipse apprime eruditus, Græcas similiter fastidians interpretationes, novam abs Hieronymo Latinam editionem studiosissime postulavit. Hujus ita meminit Hieronymus præfatione in psalterium Hebræicum, id est, de Hebræo Latine redditum: *Studiosissime postulasti, ut post Aquilam, et Symmachum, et Theodotionem, novam editionem Latino sermone transferrem. Aiebas enim te magis interpretum varietate turbari, et amore quo laboris, vel translatione, vel judicio meo esse contentum*. Græcas igitur Latinasque multorum interpretum translationes cum respuerint viri doctiores tum apud Græcos, tum apud Latinos, ac earum varietate atque imperitia non minime turbarentur, consequens erat, ut Hieronymianas versiones appeterent, quas similibus vitiiis carere omnes noverant. Ideo gratulatur sibi Hieronymus lib. ii apologiæ adversus Rufinum, quod Romana Ecclesia suscepit *psalterium suum emendatissimum juxta Septuaginta interpretes*: et præfatione in librum Paralipomenon, quem nominatissimum Domnionis et Rogatiani precibus impulsus Latine reddidit, non ambigit suam interpretationem benevolis placituras, ac lectione assidua Romæ terendam apud eos maxime, qui nunc temporis christiani senatus fuere lumina. In Ecclesia Africana quam familiaris fuerit Hieronymi versio Latina juxta LXX interpretes, satis exploratum habemus ex libro adnotationum S. Augustini in Job. Nam in eo volumine nullum de veteribus interpretum sequitur Augustinus, sed totum habet ex translatione quam Hieronymus edi-

dit, additis obelis et astericis. Vix autem mihi unquam persuasum erit ab eruditissimo scriptore libri *de claris interpretibus*, priorem Hieronymi editionem, e Septuaginta senum interpretatione derivatam, e Latino Græcæ iterum versam, a Græcis studiosè susceptam esse. Quid enim necesse fuerat ea quæ in hexaplis habebantur, e Latino Hieronymi in Græcum iterum convertere, et actum agere in editione Scripturarum? Quod igitur de suspecta sua editione apud Græcos meminit Hieronymus libro secundo adversus Rufinum, id sine dubio de translatione posteriori, quæ Hebraica dicta est, intelligendum est: *Unde putabam*, inquit, *bene mereri de Latinis meis, et nostrorum ad discedendum animos concitare: quod etiam Græci versum de Latino post tantos interpretes non fastidiunt: inde in culpam vocor, et nauseanti stomacho cibos ingero*. Sophronius Hieronymi necessarius, ut pervulgatum est, psalterium ab eo de Hebraica veritate translatum, et omnes sexdecim prophetas Græce reposuerat: quam editionem Græci studiosè susceperunt, non dedignati aliquid mutuari a Latinis hominibus. Hoc est quod docere nos voluit Hieronymus, non solum jam laudato apologiæ adversus Rufinum testimonio; sed præfatione etiam in Esdras, ubi studium ac benevolentiam Græcorum commendans, Latinorum sibi obtractantium injuriam, et ingrati in eis animi crimen hoc modo conqueritur: *Porro aliud est, si clausis quod dicitur oculis mihi volunt maledicere, et non imitantur Græcorum studium ac benevolentiam, qui post Septuaginta translatores, jam Christi evangelio coruscante, Judæos et Hebræos, legis veteris interpretes, Aquilam videlicet, et Symmachum, et Theodotionem, et curiosè legunt, et per Origenis laborem in ἐκκλῆσις Ecclesiis dedicaverunt. Quanto magis Latini grati esse deberent, quod easultantem cernerent Græciam a se aliquid mutuari! Non aliter Græcia exultans a Latinis mutata est, quod studiosi post tanti interpretes non fastidiant, nisi suscipiens translationem Hieronymianam de Hebræo in Latinum editam, quam Sophronius Græcam fecit juxta promissum, quo apud*

Hieronymum tenebatur, uti fidem facit ejusdem præfatio in psalmodum librum. Majori adhuc studio susceptæ sunt apud Latinos et usurpatæ Hieronymi translationes ex Hebraicis prognatæ: nam omnium Ecclesiarum usu quotidiano celebratas fuisse, testis est tabescens invidia Rufini, qui propter odium auctoris non eas modo repudiabat; sed in nova illa sancti doctoris editione flagitia et sacrilegia perpetrata esse voluit orator ipse criminosisissimus: *Ille vero*, inquit, lib. II in vectivæ suæ in Hieronymum, *quæ nunc tu interpretaris, et per Ecclesias et monasteria, per oppida et castella transmittis, quomodo suscipimus? Tanquam divina, an tanquam humana? Et quid facimus, quod quæ prophetarum vel legislatorum nominibus titulantur, veriora hæc abs te, quam illa quæ Apostoli probaverunt, affirmantur? Istud commissum dic quomodo emendabitur: imo nefas quomodo expiabitur? Si enim in explicanda lege aliquid aliter sensisse damnabile apud te ducitur, ipsam legem pervertitur in aliud quam Apostoli tradiderunt, quoties damnabile judicandum est!* Ergo quoquo versum ferebantur Hieronymianæ translationes per Ecclesias et monasteria, per oppida et castella transmissa earum exemplaria Romæ inveniebantur tum apud doctissimos viros, tum apud eos qui sanctitatis laude celebratissimi fuerunt in urbe. Pamphilius, vir nobilissimus, cujus in sacris litteris studium Hieronymus sibi aliquando prætulit, libros *sedecim prophetarum* apud se habebat: Sancta Marcella exempla libri *Job*: sanctus pater Dominio *Samuelem et Malachim* in Latinum de Hebræo sermone conversos manibus quotidie terebat, uti abunde testatum exstat in epistola 52 ad Pamphilium scripta. Eundem usum apud Latinorum episcopos, ac Italos præcipue, probare possunt quædam præfatiuncule veteris testamenti: ipsum epistolæ et opuscula nonnulla S. Augustini manifeste demonstrant. Narrat Augustinus epistola 71, apud Hieronymum 88, quomodo institutum esset ab Africanæ cujusdam Ecclesiæ episcopo, ut nova Hieronymi interpretatio prophetarum in Ecclesia legeretur, et hujusmodi textit fabulam: *Quidam frater noster*

episcopus, cum lectitari instituisset in Ecclesia, cui præest, interpretationem tuam, movit quiddam longe aliter abs te positum apud Jonam prophetam, quam erat omnium sensibus memoriarumque inveteratum, et tot ætatum successivibus decantatum, etc. Ex hoc Augustini loco plane liquet, nonnullos in Africæ partibus episcopos privata lectione minime contentos, interpretationem novam Hieronymi in suis Ecclesiis publice legendam instituisse, idque ante annum Christi 403, quo scripta dicitur Augustini epistola 71, jam laudata. Psalterium a Sancto Hieronymo translaturum ex Hebræo se non habere scribit idem S. doctor epist. 261 ad Audacem. Illud vero tanquam perfectam editionem psalmodum Latinam uterque requirere videtur, si de eodem psalterio ista intelligamus: *Ita illud quod perfectum est, tecum nos quoque requirimus.* Plura ex Augustino inferius dicenda supersunt: quapropter his commemorandis nunc supersedeo. Laudat præcipue Hieronymus in Lucinio Bætico fervorem et studium Scripturarum, quo describi sibi fecit opuscula quæcumque S. doctor dictaverat ab adolescentia usque in annum Christi circiter 394: Hispanias enim occupaverat præclara Hieronymi ac ejus lucubrationum fama, unde vehementi desiderio incensus Lucinius, sex ad Hieronymum misit notarios, qui descripta hujus immortalis ingenii monumenta ad se perferrent. Huic rescribens Hieronymus suarum Scripturarum editionem meminit his verbis: *Canonem Hebraicæ veritatis, excepto octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis et notariis dedi describendum. Septuaginta interpretum editionem et te habere non dubito, et ante annos plurimos diligentissime emendatam studio sis tradidi. Novum testamentum Græcæ reddidi auctoritati. Ut enim veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda est, ita novorum Græci sermonis normam desiderat.* Excepto itaque octateucho, novam ex Hebræo interpretationem Hieronymi Hispaniarum Ecclesiæ susceperunt circa annum 395. Parque est ut credamus priorem ejus editionem diligentissime emendatam juxta fidem hexaplorum, aliquot annis ante adventum

notariorum Lucinii in Palestinam, fuisse pervulgatam apud Hispanos, et usurpatam ab eorum studiosis. Id sat manifesto indicare videntur verba hæc: *Septuaginta interpretum editionem et te habere non dubito, etc.* Nam alioquin descriptam hanc editionem cum aliis opusculis ad Lucinium transmisisset Hieronymus.

III. Capituli præcedentis argumenta iterum comprobantur his quæ dicenda suscepimus in tota articuli istius continentia. Quisquis enim ex auctoribus coætaneis in suos usus Hieronymianas adhibuit translationes, testis haud dubio accedit locuples ad manifestationem prioris sententiæ, qua statuimus Hieronymi Latinas Scripturæ sacræ interpretationes lectione studiosorum brevi fuisse celebratas. Hesychius magni illius Sancti Gregorii Nazianzeni (ut fertur) discipulus, Hierosolymorum presbyter, primus in censum venit inter eos qui testimonia Scripturarum recitant juxta editionem Hieronymianam de fontibus Hebraicis derivatam. Ille igitur lib. I comm. in Leviticum, postquam attulisset versiculum 30 capitis IV juxta Septuaginta interpretes: *Et tollet et ponet sacerdos sanguinem peccati digito super cornua altaris holocaustatis, subdidit statim isthæc de Hebraica translatione: Quod Hieronymus simili sensu edidit dicens: Tolletque sacerdos de sanguine digito suo tangens cornua altaris.* Iterum ad caput XIX, vers. 42 ejusdem Levitici translationis Hieronymianæ ita recordatur: *Unde dicens: Non levabitis nomen in injusto, addidit: Et non profanabitis nomen Domini Dei vestri. Quod Hieronymi translatio edidit: Non pollues nomen Dei tui.* Idem Hesychius librum duodecim minorum prophetarum versibus distinctum edidisse videtur ad exemplum S. Hieronymi, qui utilitati legentium consulens, novam suam ex Hebræo editionem per cola et commata descripsit, ut testatum exstat initio præfationis in Isaiam prophetam. De utilitate et commodis hujusmodi distinctionis versuum meminit etiam Hesychius in principio propriæ lucubrationis, quam ita inscriptam legitimus tomo VII criticorum sacrorum: *Ἡσυχίου προσβύτηρος Ἱεροσολύμων ἀρχιερέως τῶν β'*

προφητῶν, hoc est, *Hesychii presbyteri Hierosolymitani duodecim prophetarum distinctio in modum versuum.* Multum autem a vero aberrant illi qui nomen Græcum *στυγερῶν* sive *στυγερῶν* pertrahunt ad distinctionem in capita in paragraphos: quia hæc longe diversa est ab ea quam sibi proposuit Hesychius, observatamque docet apud scriptores hagiographos, in psalterio, Proverbiis, Ecclesiaste, Job, et in Cantico canticorum. Quæ quidem volumina metro et versibus fuere conscripta afflato Spiritus sancti, non tamen in capita ac paragraphos distincta, uti concedunt omnes divinarum Scripturarum studiosissimi defensores ac diligentes indagatores. Hanc igitur versuum distinctionem in libro duodecim prophetarum retinere voluit Hesychius, quod antiquitas a viris sanctis usurpatam novisset; et doctis pariter et indoctis utilem fore ad intelligentiam oraculorum propheticeorum cum Hieronymo speraret: *Πολλὰ μὲν τῶν διαφῶν ἢ τῶν τῶν σαφηνῶν διαφῶν*, id est, *multa enim obscura et incerta elucidat hæc versuum distinctio.* Ita Hesychius Hierosolymitanus, qui distinctiones per membra divinas in editione Hieronymi, diligens et ipse scriptor conservavit in duodecim prophetis.

Ex Hesychiano illo usu nonnihil laudis accedit Hieronymianæ editioni Scripturarum: sed omnem commendationem excedit quod de ea, vel ex eadem translatione Hebraica scriptum reperitur in commentariis Augustini. Modo eam citat cum honorifica auctoris commemoratione; nunc utilitatem et facilitatem ejus prædicans, obscuriorem et intricatam LXX interpretum editionem abjicit: ex illa denique Hieronymiana libros integros christianæ pietati non parum profuturos contexit, cum lib. IV de doctrina christ. cap. 7, num. 15 et seqq. respondet male doctis hominibus, qui nostros auctores sacros contemnendos putant, non quia non habent, sed quia non ostentant, quam nimis isti diligunt, eloquentiam; ex illius propheta libro potissimum, qui se pastorem vel armentarium fuisse dicit, aliorum prophetarum probat eloquentiam. Non autem, inquit, hoc faciam secundum Septuaginta interpretes; sed sicut

ex Hebræo in Latinum eloquium, *presbytero Hieronymo utriusque linguæ perito* interpretante, translata sunt verba Amos. Erat itaque recto Augustini iudicio expeditior et commodior interpretatio Hieronymiana ad demonstrandam prophetarum sanctorum eloquentiam, quam alia vetus et Vulgata e LXX interpretibus derivata. Miratus sum sæpius tantam inveniri concordiam inter præsentem nostram editionem prophetarum, et locum Amos ab Augustino citatum; nihil enim inest discriminis neque in sententiis, neque in distinctione commatum. Tria cola prophetae Amos capite sexto, vers. 3, 4, hoc modo descripta leguntur:

Qui separati estis in diem malum,
Et appropinquatis solio iniquitatis:
Qui dormitis in lectis eburneis,
Et lascivitis in stratis vestris;
Qui comeditis agnum de grege,
Et vitulos de medio armenti.

De eisdem vero verbis ita disserit S. Augustinus num. 48 ejusdem capituli 7 jam laudati de doctrina christi: *Ista sex membra tres bimembres circuitus ediderunt. Non enim ait: « Qui separati estis in diem malum, qui appropinquatis solio iniquitatis, qui dormitis in lectis eburneis, qui lascivitis in stratis vestris, qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti. » Si ita diceretur, esset quidem et hoc pulchrum, ut ab uno pronomine repetito singula sex membra decurrerent, et pronuntiantis voce singula finirentur: sed pulchrius factum est, ut eidem pronomini essent in bina subnexa, quæ tres sententiæ explicarent: unam ad captivitatis pronuntiationem, qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis: alteram ad libidinem, qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in lectis vestris: ad voracitatem vero tertiam pertinentem, qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti: ut in potestate sit pronuntiantis, utrum singula finiat, et membra sint sex, an primum et tertiam et quintam voce suspendat, et secundum primo, quartam tertio, sextum quinto connectendo, tres bimembres circuitus decentissime faciat, etc. Quid manifestius dici poterat ad compro-*

bandam distinctionem versuum in nostra editione usurpatam? Habes in iis quæ superius a nobis allata sunt, tria cola, sex commata prophetiæ Amos. Sex item Augustinus agnoscit membra, ac tres bimembres circuitus, qui totidem sententiæ explicant. Si quis ergo criticorum in hac canonis Hebræicæ veritatis editione voluerit aliquid reprehendere, consulat opuscula Hieronymi et Augustini, suam conscientiam recolat, videat ordinem textumque sermonis, et tunc nostro labori, si poterit, detrahat.

Sunt et alia loca bene multa in quibus Hieronymi translatio Hebræica recensetur ab Augustino. Quindecim, ni fallor, occurrunt in libris questionum in heptateuchum: nec in illis ambiguum quid nisi raro proponitur, quod aliqua veritate Hebræica non solvatur, ut ipsius Augustini verbis utar, quæ leguntur questione 152 in Genesim. Longum esset ac fastidiosum lectori studioso, si ex ordine singula hæc replicarem: indicabo tamen breviter quæstiones 20 et 54 in Deuteronomium; 7, 13, 19, 24, 25, in librum Josue; 16, 37, 47, 56, in Judices, ubi Sanctus Augustinus interpretationis ex Hebræo auxilia quærit, tanquam ejus quæ majorem præbeat lucem ad intelligentiam Scripturarum. Unum instar omnium sit nobis testimonium illud, quod ex Deuteronomii capite decimo quarto, vers. 28 et 29 sumptum, proponit solvendum lib. v, qu. 20, in idem Deuteronomium. Recitato igitur LXX interpretum contextu sacro, subjungit nonnulla de decimis quæ quæstionem hujus loci pepererunt; sicque accedit ad ejusdem difficultatis solutionem: *Sed obscure positum est, quia non est distincta ista decima ab illa, quam voluit cum Levitis in eo loco manducari, quem Dominus elegisset templo suo. Sed in ea interpretatione, quæ est ex Hebræo, apertius hoc distinctum reperimus. Ait enim: Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quæ nascuntur tibi eo tempore, et repones intra januas tuas, venielque levites, qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, et peregrinus et pupillus et vidua, qui intra portas tuas sunt, et comedent et saturabuntur, ut benedict tibi Dominus Deus tuus*

in cunctis operibus manuum tuarum, quæ feceris (Deut. xiv, 28, 29). *Primo hoc ipsum planius est quod ait anno tertio: intelligitur enim uno anno intermisso: in Septuaginta autem, quoniam post tres annos dixit, incertum est utrum eos medios esse voluerit ut quanto quoque anno fieret. Deinde cum ait et separabis aliam decimam, satis ostendit extra esse illam, quam voluit eum ipsum qui offert, manducare cum suis et levitis in eo loco, quem Dominus elegisset. Et hanc enim aliam decimam intra januas suas eum ponere præcepit, non ad eum locum deferre, ubi Dominus se voluit invocari, etc. Ex unico illo loco manifestissime demonstratur, interpretationem Hieronymi probatissimam fuisse Augustino, qui eam citat tanquam planiorem, ac sensui Scripturarum assequendo maxime accommodatam; in Septuaginta autem multum obscuritatis agnoscit, et pleraque perplexa, quibus elucidandis succurrat interpret Hieronymus necesse sit. Breviter ista transeurimus, ut ex speculo S. Augustini ampliore accersamus probationis nostræ splendorem, quia nihil ad causam Hieronymianæ versionis est potius.*

Quid sit vero speculum Augustini, Possidius in ejus vita cap. 28 aperte declaravit, dicens: *Quique prodesse omnibus volens, et volentibus multa librorum legere et non valentibus, ex utroque divino testamento, vetere et novo, præmissa præfatione, præcepta divina seu vetita ad vitæ regulam pertinentia excerpsit, atque ex his unum codicem fecit; ut qui vellet legeret, atque in eo vel quam obediens Deo, inobediensve esset, agnosceret, et hoc opus voluit speculum appellare. Hujus operis lectionem commendans postea Cassiodorus lib. de institutione divinarum litterarum, cap. 16, de eo ita scribebat: Liber ejusdem (Augustini) quasi philosophiæ moralis, quem pro moribus instituendis atque corrigendis ex divina auctoritate collegit, speculumque nominavit, magna intentione legendus est. Talem librum philosophiæ moralis, quem omnibus Christianis prodesse voluit Augustinus, unde excerptum putas? Ex Septuaginta, an ex Hebræica Hieronymi interpretatione? Certe LXX interpre-*

tum assertor quandoque fuit Augustinus etiam adversus Hieronymum, quem obtentu ecclesiasticæ futuræ perturbationis ab studio Hebræica interpretandi detererere volebat. At Hieronymianæ translationis splendore, fide, facilitate, ac utilitate tandem percursus, potius ex ea maximo emolumento edocendas, quam magno scandalo plebes Christi perturbandas intellexit. Egregium propterea opus speculi, quod memoria maxime tenendum erat, totum de nova Hieronymi interpretatione contextum Latinis Ecclesiis, suisque præsertim Africanis edidit: nihil deinceps de sacerdotio metuens, etiam si fidelibus ingereret multa ab Hieronymo longe aliter posita, quam erat omnium sensibus memorieque inveteratum, et tot ætatum successibus decantatum. Quis crederet psalterio ex Hebræicis prognato locum in Augustini speculo concedendum, et sensu linguam ibi esse mutandam? Nam veteri psalorum editioni atque adeo modulationi assuetæ Christianorum aures, universæque Latinorum Ecclesiæ, novitatem allerius sustinentes, linguam quodammodo mutasse videntur. Ita psalmo secundo vers. 23 et 24, in Vulgata editione vers. 12, pro: *Apprehendite disciplinam, nequando irascatur Dominus, et pereatis de via justa*, legebant in speculo Ecclesiæ Africanæ et Latine linguæ homines: *Adorate pure, ne forte irascatur, et pereatis de via*. Pari modo qui præcepta divina ex psalmo xiv, 4, memoria commendare volebant, lectionis LXX interpretum: *Qui jurat proximo suo, et non decipit*, tanquam veteris prorsus obliiti, novam istam de fonte Hebræico derivatam: *Jurat ut se affligat, et non mutat, animis imbibentur*. Utque omnes libros testamenti veteris protocanonicos uno verbo comprehendam, repudiatis ex integro Septuaginta interpretibus, canonem Hebræicæ veritatis susceperunt Ecclesiæ Latine, una cum speculo Sancti Augustini Hipponensis episcopi. Nihil in hoc opere posuit sanctus antistes, quod e pura Hieronymi translatione Hebræica, hoc est, e canone Hebræicæ veritatis non manarit: præter nonnulla scriptorum vitia, quæ modo e nostra canonis editione emendari possunt in

speculo, uti et nos nonnulla in canone emendavimus moniti ab speculo Sancti Augustini. Habes igitur, christiane lector, permultas sententias sacrae Scripturae recitatas ex Hieronymi translatione apud Sanctum Augustinum: habes et opus integrum juxta eandem interpretationem conditum, in quo major pars canonis Hebraicae veritatis conservata est. Aliam denique nec mediocre capiet utilitatem, qui ex canone Hebraicae veritatis numerum versuum mendose adeo expressum in antiquis editionibus speculi infinitis locis restituere voluerit. In nova similiter editione domini nostri Blampin dissonantes numeros in mss. codicibus designatos emendare, ac proprium valebit reponere numerum, eum nempe quem Sanctus Augustinus definivit, versionem Hieronymianam per cola ac comata divisam imitatus. Exempla sumamus ex psalmis, ubi primum notis suis monet nos domnus Blampin, quomodo ad fidem mss. codicum restituere curaverit numerum versuum mendose expressum in prioribus editionibus speculi. Columna 694 hujus operis, sic legimus scriptum: « In psalmo xxvi, vers. 1: *Lux mea Dominus, et salutare meum, quem timebo?* » Et post quatuor versus: *Sisteterint adversum me castra* (ibid. 3), etc. • In notis autem, littera e, optime haec observata sunt. In prius editis: *Et post tertius versus*, Reponimus ex mss. *Et post quatuor*. • Restituit igitur nova editio speculi ordinem ac numerum versuum, prout legebantur apud veteres, sed nonnullae scriptorum mendae castigandae veniunt in speculo, ut sequens Canonis nostri contextus manifesto declarat. Psalmo xxvii juxta Hebraeos, hoc modo superiora verba a nobis edita leguntur:

Dominus lux mea, et salutare meum,
quem timebo?
Dominus fortitudo vitae meae, quem formidabo?
Cum appropinquarent mihi maligni,
ut comederent carnem meam:
Hostes mei et inimici mei,
ipsi impererunt et ceciderunt.
Si steterint adversus me castra,
Non timebit cor meum.

Lectionem itaque *quem formidabo?* sequuntur quatuor versus usque ad illud *si steterint*, etc. Hoc minime assenti Lovanienses theologi putarunt designatam esse in speculo S. Augustini distinctionem versiculorum, quae in Vulgata Latina hodierno usu recepta est: unde *tertium* versum psalmi xxvi vel xxvii apud Hebraeos, eodem ordine in exemplaribus Augustini scriptum esse arbitrati, posterunt: *Et post, tertius versus: Si steterint*, etc. cum non tertius versus esset apud veteres patres, sed potius *septimus* numeraretur, uti fidem faciunt canonis Hebraicae veritatis libri mss. Porro in nova editione speculi duo priores versus ejusdem psalmi nullum debent habere punctum interrogandi, quia manifestissime apparet sensum hujus Scripturae non esse interrogantis, sed affirmantis prophetae, quod Dominus sua sit lux, et fortitudo vitae ipsius, quem timere se dicit. Principium quoque psalmi perturbatum est in speculo, ubi voces istae *lux mea*, praecedunt vocem *Dominus*. Nec solum in sententiis emendandis sed speculum e canone Hebraicae veritatis; est in numeris etiam versuum ab Augustino designatis. Pessime quidem psal. xxxiii post versum decimum quintum legebatur in editis: *Et post, quartus versus*, quod ad fidem mss. codicum ita mutat nova editio: *Et post, septem versus*. At, ut verum fatear, superest adhuc lectio paululum depravata: *sex enim, non septem versus* sunt ab illo versu *quære pacem, et persequere eam* (Psal. xxxiii, 15), ad istum usque *juxta est Dominus contritis corde* (ibid. 19). Quamobrem in speculo legi necesse est: *Et post, sex versus*. Nulla autem cum fuerit ambiguitas in distinctione versuum psalmi cxi, qui singulos suos versus juxta numerum Hebraicarum litterarum partitos retinere debet, miror quomodo in opere speculi numerentur solummodo quinque versus ab istis verbis *volet nimis* (Psal. cxi, 1) usque ad illa *bonus vir clemens et fœnerans* (ibid. 5): sex namque versus decurrunt cum suis litteris alphabeti Hebraici, id est, *gimel, dalet, he, vav, zain, heith*, nec a quocunque scriptore pauciores numerari possunt. Hic igitur loci castiganda est nova nostra editio

operum Sancti Augustini, cujus speculum qui exegerit ad canonem editum Hebraicae veritatis, sexcenta deprehendit, quæ adhuc emendatione indigeant. Nos vero ire pergamus ad ea quæ sunt presentis instituti.

Post Augustinum, qui unus pro omnibus esse poterat ad probationem propositæ assertionis nostræ numero tertio, absque injuria non retioeremus de insigni auditore Hieronymi Philippo; hic namque cœtaneus scriptor præcipuus suo præceptorum honores addidit, cum suis in Jobum commentariis versionem Hieronymianam ex Hebræo solam edissererebat. Ne quis vero in dubium revocet commentarios Philippi, propter idem opus quod nomine Bedæ editum circumfertur, meminerit Gennadium in catalogo virorum illustrium ista de Philippi litteris ac memorie tradidisse: *Philippus presbyter, optimus auditor Hieronymi, commentatus in Job edidit sermones simpliciter libros*, etc. Genuinos illos Philippi commentarios ex parte descriptos retinet codex monasterii nostri Corbeiensis ante nongentos annos in membranibus robustissimis sive densissimis exaratus qui in bibliotheca San-Germanensi habet numericam notam 660. Totus libri Job sacer contextus in hoc exemplari scriptus est litteris uncialibus: interlineares vero Philippi commentarii Longobardicis characteribus sunt adjecti: quibus, ni fallor, satis explorata nobis est ætas ms. codicis. Eadem manu, eisdemque characteribus Longobardicis isthaec scripta leguntur in fine commentariorum: *Hæc interpretatio excerpta est de expositione Philippi*. In his igitur excerptis et epitome expositionis Philippi presbyteri in Job, purus fluit totus sacer textus absque illis additamentis, quæ in editis libris sub nomine Hieronymi frequenter occurrunt. Duo sunt, verbi gratia, additamenta Job capite 1, 21 et 22, nempe, *sicut Domino placuit, ita factum est*, et consequenter, *labiis suis*. Quæ omnia superflua esse et addititia, perspicue demonstratur ex commentariis mss. Philippi presbyteri, ut ex scholiis nostris infra positus col. 799. Præterea insigne illud additamentum, *anima enim esuriens etiam amara dulcia esse videtur*,

quod in editis apud Hieronymum commentariis legitur capite vi, vers. 6 Jobi, non apparet apud Philippum Hieronymi optimum auditorem. Unde colligas Hieronymi cœtaneum translationem non aliam in suis opusculis translationem Latinam sibi proposuisse exponendam, nisi Hieronymianam illam novam, quam superius dicebamus in speculo S. Augustini conservatam. Præter integrum Jobi textum, multas Scripturarum sententias ac prophetarum sermones recitat Philippus juxta editionem novam sui magistri, ut est illud comma omissum a LXX translatoribus in fine capituli in Isaia propheta: *Quiescite ab homine cujus spiritus in naribus ejus est: quia excelsus reputatus est ipse* (Isa. ii, 22). Hac sententia utitur Philippus in editis omnibus commentariis, cum de Christo interpretatur illa verba Job cap. xxvii, 3: *Quia donec superest habitus in me, et spiritus Dei in naribus meis*. Plura congerere in promptu erat ex Procopio etiam Gazæo; sed longitudinem fugio in re satis superque demonstrata.

IV. Dixi in Ecclesia Romana receptam fuisse tempore Gregorii Magni utramque Scripturarum editionem, et veterem, et novam Hieronymianam. Nam licet omnes Ecclesie Christi primas partes tribuerent illi translationi, quam de fontibus Hebraicis derivatam noverant, propter antiquitatem tamen Vulgatae Italicae versionis, noluerunt prorsus studium ab eadem abjicere, caute pedetentim omnia facientes, ut quod senescebat, sapienter ad interitum veniret. Usum autem utriusque Latinae interpretationis docuit nos ipse Gregorius Magnus epistola dedicatoria, sive præfatione moralium expositionum in Job; ait enim ad finem: *Novam translationem dissero, sed ut comprobationis causa exigit, nunc novam, nunc veterem per testimonia assumo: ut quia Sedes apostolica (cui auctore Deo presido) utraque utitur, mei quoque labor studii ex utraque fulciatur*. Pro textu habebat novam, id est, Hieronymi translationem, ad cujus tantum comprobationem vetus alia ab eo usurpabatur. Quantum vero auctoritatis attribueret Hieronymianæ super Italiam, aperte declarat lib. xx moralium, cap. 23,

ubi expositione sua hunc Jobi locum illustrat: *Mutatus es mihi in crudelem, et in duritia manus tua adversaris mihi (Job xxx, 21). Longe, inquit, ab hac sententia vetusta translatio dissonat, quia quod in hac de Deo dicitur, hoc in illa de adversariis et persecutoribus memoratur. Sed tamen quia hæc nova translatio ex Hebræo nobis Arabicoque eloquio cuncta verius transfudisse perhibetur, credendum est quidquid in ea dicitur: et oportet ut verba illius nostra expositio subtiliter rimetur. Ait ergo: Mutatus es, etc. Ita Magnus ille Gregorius, Ecclesiæ catholicæ lumen, summorumque pontificum decus et exemplar. Quem si fuissem aliquoties imitatus in laude Hieronymianæ translationis, dicendo eam nobis verius cuncta transfudisse, ac credendum quidquid in ea legitur scriptum, Deus bone! quantos sustinuissem impetus et furores sciorum hujus temporis, qui me temeritatis insimulare alicubi ausi sunt, quod dixissem Ecclesiam Romanam nunquam discessisse a Vulgata Latina, in rebus etiam chronologicis. Sed apage a nobis hujusmodi scriptores, qui Hebræas nœnias libris authenticis præferunt, nec iudicium Ecclesiæ Dei suorumque pontificum nobiscum consecantur.*

Matrem omnium Ecclesiarum, cui, auctore Deo, præsedet Gregorius, cæteræ omnes Latine secutæ sunt, novam ex Hebræo editionem Scripturarum suscipientes, eo quod inter omnes longe præstaret. Clariore esse in verbis, ac veraciore in sententiis, nullus antiquorum negare visus est: unde legitur apud Isidorum Hispanensem lib. 1 de offic. eccl. cap. 12: *De Hebræo autem in Latinum eloquium tantummodo Hieronymus presbyter sacras Scripturas convertit: cujus editione generaliter omnes Ecclesie usquequoque utuntur, pro eo quod verior sit in sententiis, et clarior in verbis.* Cum talis fuerit interpretatio Hieronymi, ut definitive pronuntiat Isidorus, mirum quid est, si veterem obscuriorem in verbis, in sententiis non adeo veracem omnes Ecclesiæ repudiarent? De usu itaque Hieronymianæ translationis recepto apud omnes Ecclesias, adeo constans est Gregorii ac Isidori testificatio, ut frustra, quod Italos ac

Hispanos spectat, idipsum aliorum scriptorum sententiis affirmaremus. Ad nostrates igitur properandum est, quia fidem etiam Gallorum postulat articulus sequens.

V. Gallicani psalterii nomen tulit psalmodium liber ab Hieronymo iterum emendatus, editusque cum obelis et asteriscis: hoc vero nomine appellata est posterior illa editio juxta LXX, quod Galliarum Ecclesia inter omnes primum discesserint ab usu Romani psalterii, sive veteris illius editionis Latine, quam Romæ positus Hieronymus magna ex parte correxerat. Hinc autem ad gloriam Ecclesiarum nostrarum cumulus accedit, non solum ex eo quod et duobus psalterium perfectius retinuerint; sed maxime quia usu psallendi in Gallicanis Ecclesiis celebratus est ab antiquo ævo liber ille psalterium, quem cum aliis libris canonicis publico tandem decreto probavit œcumenica Synodus Tridentina. Quanta porro fuerit diligentia nostratum in describendo hoc psalterium cum asteriscis et obelis, non aliunde testatum volumus, quam ex infinita copia codicum mss. qui cum talibus distinctionibus supersunt usque hodie in Gallicanis bibliothecis. In Italia non ita abundant, et perpauca apud suos invenisse se exemplaria fateatur doctus Carus presbyter theologus, qui inchoatam nobis dedit editionem psalterii Hieronymiani cum supra dictis obelorum et asteriscorum signis. Nos, præstantissimos id genus ac permultos codices mss. consecuti, supplenda curavimus quæ deesse videbantur in editione Romana Cari. At de his vide infra admonitionem nostram in utrumque psalterium Romanum et Gallicanum

Galliarum Ecclesias summam auctoritatem tribuisse novæ ex Hebræo translationi, conicere nobis licet ex illo usu, quem constanter retinebant in psalterio juxta LXX interpretes emendato posterioribus curis Hieronymi. Nam cur in toto non recipere, quod in partibus tanto studio susceperant? Hoc est, si exemplaria emendata ad Græcas interpretationes, quæ propius accedebant Hebræorum codicibus, magno studio nostrates susceperunt, quanta putamus voluntate adhasisse

eos Hebræicæ veritati, quanta jucunditate de fonte purissimo haustam aquam ebibisse! Verum ne conjecturis tantum nostris astruamus opinionem de usu Hieronymianæ translationis apud Gallos, testis accedat idoneus Stephanus abbas Cisterciensis secundus, qui rem nostram plane conficiat. Is igitur verbo atque exemplo suo docet, veterem Latinam interpretationem neglectam fuisse apud nostrates, propter novam, quam Italia æmulam objecerat Hieronymus. Nam descripta sacrorum bibliorum exemplaria ad usum suæ congregationis, cum aliquot locis redundantia ac parum consona Hieronymianæ versioni reperisset, illico offensus hujusmodi dissidiis, et collatione facta Latinorum cum Hebræis codicum, eradenda et obliteranda voluit in suo historie divine apographo quæcunque abesse dicebantur in fonte Hebræico, nec posita vidisset apud Hieronymum. Insignior est locus quam ut a nobis prætermittatur, aut ex eo lectori aliquid depereat. Totum proinde transcribam, quemadmodum nuper editus est a Domino Joanne Mabillonio ad calcem tom. IV operum Sancti Bernardi, col. XI et XII.

CENSURA STEPHANI ABBATIS CISTERCIENSIS II DE ALIQUOT LOCIS BIBLIORUM.

Frater Stephanus, novi monasterii abbas, et præsentibus et futuris servis Dei salutem. Hanc historiam scribere disponentes, inter plurimos libros, quos de diversis Ecclesiis congregavimus, ut veraciorem sequeremur, in quemdam fere ab omnibus multum dissonantem impigitur. Et quia illum pleniorum cæteris invenimus, fidem ei accommodantes, hanc historiam, secundum quod in eodem libro invenimus, scripsimus. Quia digesta, non modice de dissonantia historiarum turbati sumus: quia hoc plena docet ratio, ut quod ab uno interprete, videlicet beato Hieronymo, quem cæteris interpretibus omissis, nostrates jamjamque susceperant, de uno Hebræicæ veritatis fonte translatum est, unum debeat sonare. Sunt tamen quidam veteris testamenti libri, qui non de Hebræico, sed de Chaldaico sermone ab eodem nostro interprete sunt translati: quia sic eos apud Judæos invenit, sicut ipsemet in Pro-

logo super Daniele scribit, nosque illos sicut cæteros libros secundum ejus translationem suscepimus. Unde nos multum de discordia nostrorum librorum, quos ab uno interprete suscepimus, admirantes, Judæos quosdam in sua Scriptura veritas adjuvamus, ac diligentissime lingua Romana inquisivimus de omnibus illis Scripturarum locis, in quibus illæ partes et versus, quos in prædicto nostro exemplari inveniebamus, et jam in hoc opere nostro inserebamus, quosque in aliis multis historiis Latinis inveniebamus. Qui suos libros plures coram nobis revolventes, et in locis illis ubi eos rogabamus, Hebræicam sive Chaldaicam Scripturam Romanis verbis nobis exponentes, partes vel versus, pro quibus turbabamur, minime repperunt. Quapropter Hebræicæ atque Chaldaicæ veritati, et multis libris Latinis, qui illa non habebant, sed per omnia duabus illis linguis concordabant, credentes omnia illa superflua prorsus abrasimus, veluti in multis hujus libri locis apparet, et præcipue in libris Regum, ubi major pars erroris inveniebatur. Nunc vero omnes, qui hoc volumen sunt lecturi, rogamus, quatenus nullo modo prædictas partes, vel versus superfluos huic operi amplius adjungant. Satis enim lucet in quibus locis erant, quia rasura pergamini eadem loca non celat. Interdiximus etiam auctoritate Dei et nostræ congregationis, ne quis hunc librum, magno labore præparatum, inhoneste tractare, vel ungula sua per scripturam vel marginem ejus aliquid notare præsumat.

Luculentum adeo sancti viri testimonium nos ad alias probationes non sinit abire: diserle enim rem propositam explicavit, Gallos scilicet nostrates Latinam e fonte Hebræico editionem Hieronymi jamjamque suscepisse: cæteros vero omnes interpretes repudiasse. Galliarum igitur Ecclesiæ Hieronymum veluti proprium interpretem suscipiebant, et qui ad Hebræorum codices adornatam noverant sancti doctoris translationem, per omnia Hebræicæ atque Chaldaicæ veritati credentes, superflua quæque ex aliis interpretationibus derivata in sacros codices bibliorum imis ceris obliterabant. Hinc tanta nobis copia exemplarium canonis Hebræicæ veritatis,

quæ in bibliothecis Francorum adhuc supersunt. Quinque vel sex hujusmodi antiquissimos codices Hebræi canonis, Latinitate donatos ab Hieronymo, suppeditarunt nobis ad presentem editionem Gallicanæ bibliothecæ: cum nec unicum exemplar inveniri poterit in aliis regionibus, ubi tamen innumeri supersesse dicuntur codices Latine Vulgatæ; quæ quidem, etsi Hieronymum habebat auctorem, multa tamen retinet admista de aliis editionibus, et hæc omnia tanquam superflua eradenda in codicibus Hieronymianæ translationis procuravit Stephanus abbas Cisterciensis.

Cæterum non est hujus loci linguam et sermones critici ejusdem scriptoris retundere, qui utilibus veterum ac hodiernorum monachorum laboribus invidens, comparitionem criminis adornavit adversus abbatem Stephanum, quod Judæorum magistros advisisset, ut ex codicibus Hebræis iudicium faceret, quænam retinenda essent in Latinis sacrorum librorum exemplaribus, quænam vero castiganda vel amputanda, quasi in eo emendationis genere præmonitus non esset ab ipso Hieronymo, qui sæpius inculcat Judæos esse interrogandos, et diversarum urbium magistros consulendos, si quid in sua nova de Hebræo translatione movere contingat. Ita laudabilem sanctorum virorum operam ac diligentiam temeritatis accusare non est veritus ille auctor, qui religionem Stephani pie potius venerari debuisset, quam in eum tam libere suam exercere facundiam. Quid enim peccavit Stephanus Cisterciensis in emaculandis sacris voluminibus errore librorum interpolis, si Cassiodori regulas secutus sit? Cassiodorus enim vir eruditissimus, cum doceret libro de institutione divinarum litterarum, cap. 15, sub qua cautela relegendi debeat celestis auctoritas, ita conceptis verbis præcipit: *Quibus possibile fuerit, Hebræam Scripturam, vel ejus doctores requirere non detrectent. Decet enim, ut unde ad nos venit salutaris translatio, inde iterum redeat decora correctio.* Hinc liquet a nullo damnandam, sed laudandam potius ab omnibus abbatibus Cisterciensis diligentiam, qua ad statutas ab ipso Hieronymo regulas, varios

codicum suorum errores voluit emendari. Sed de his alio loco commodius.

VI. Ecclesiam catholicam publico decreto Hieronymianam Latinam translationem authenticam declarasse, hujusque usum sibi vindicare, consentiunt omnes vel mediocriter docti. Quanquam enim in vulgata sacrorum librorum editione Latina aliquot integri libri retenti sint ex antiqua illa versione, quæ usu obtinebat ante Hieronymum, maxima tamen pars veteris testamenti pura pura est interpretatio, quam e fontibus Hebræis nobis edidit eximus ille doctor. Huic igitur Hieronymianæ translationi, *adjunctis Italæ partibus quibusdam, et in unum veluti corpus compacta utraque, effloruit Vulgata illa, quæ nunc omnium versatur manibus, quamque perpetuus tot sæculorum et constans usus ad nos transmisit.* Ita ante nos scribebat auctor eruditissimi libri de claris interpretibus. Hoc ipsum docuit Sixtus V, pontifex maximus, præfatione præfixa bibliis suis, ubi Vulgatæ editionis auctoritatem prædicans, de libris in ea contentis hunc in modum disseruit: *Qui namque in ea libri continentur (ut a majoribus nostris quasi per manus nobis traditum est) retenti sunt partim ex communi et antiquissima quadam editione Latina, quam Sanctus Hieronymus Vulgatam editionem, Beatus Augustinus Italam, Sanctus Gregorius veterem translationem appellant, quam sanctus itidem Augustinus cæteris quæ tunc plurimæ in usu erant, etiam præferendam censuit, quod esset verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ: partim ex Sancti Hieronymi translatione vel emendatione adsciti fuere, quibus idcirco quantus honor deferendus sit, is facile intelligit, qui eorum interpretis dignitatem agnoscit, etc.* Ut vero mentem summi pontificis habeat perspectam, advertite diligenter canonem Hebræicæ veritatis, uno psalterio excepto, totum reperiri in Vulgata Latina cum duobus insuper Tobie et Judith voluminibus, de Chaldaico in Latinum conversis ab eodem Ecclesie catholice interprete maximo. Præterea habes in libro psalmodum posteriorem emendationem Hieronymi, quam ipse edidit cum signis asteriscorum et obelorum, eam nempe, quam et

nos restituimus in secunda parte hujus divine bibliothecæ. Reliqui omnes libri instrumenti veteris retenti sunt ex illa antiqua Vulgata, quæ *communis vel Italica* dicta perhibetur. Hi sunt liber *Baruch, Sapientia, Ecclesiasticus*, ac libri *Macchabæorum primus et secundus*. Nonnullas etiam deprehendimus sententias ac versus integros e veteri illa editione in libros præcipue Regum, inque Proverbia Salomonis derivatos: quos quidem licet non admiserimus in nostra canonis editione, eos tamen locis suis hoc obeli: signo marginali designavimus, ut ad illa signa lector intentus intelligat plus aliquid ibidem haberi in Vulgata, quam habeatur in pura et non confusa Hieronymi translatione Hebræica. Decretum itaque Concilii Tridentini de editione et usu sacrorum librorum, in sessione quarta promulgatum, ad Hieronymianam maxime spectat translationem: quia maxima pars veteris ac novi testamenti, prout Latine edita est in Vulgata hodierna, auctorem habet S. Hieronymum. Nihil enim officit auctoritati ejusdem interpretationis, quod cum illa

partes aliquot Italæ versionis pro authenticis habeantur in Ecclesia catholica, quæ in suos usus adhibet veterem Latinum interpretem, ubi silet Hieronymus, in Scripturis sacris interpretandis doctor ejus maximus. Nunc ergo decretum subjiciamus, quo auctoritatem Hieronymianæ versionis sanctam dicimus in Concilio Tridentino sess. 4: *Insuper eadem sacrosancta Synodus, considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesie Dei, si ex omnibus Latinis editionibus, quæ circumferuntur sacrorum librorum, quænam pro authentica habenda sit, innotescat, statuit et declarat, ut hæc ipsa vetus et vulgata editio, quæ longo tot sæculorum usu in ipsa Ecclesia probata est in publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus et expositionibus, pro authentica habeatur: et ut nemo illam rejicere quovis prætextu audeat vel præsumat.* Hæc sanctione Ecclesie catholice consignata auctoritas translationis Hieronymianæ, piorum omnium ita animos inessit, ut eidem commendandæ longiorem probationem frustra postularemus.

PROLEGOMENON III.

De canone Hebræicæ veritatis et scholiis ejusdem marginalibus.

I. Quid canon Hebræicæ veritatis. II. Hujus canonis sapientiam meminuit ipse Hieronymus. III. Hebræicam veritatem Græci ac Latini patres agnoscunt. IV. De singulis partibus, sive ordinibus ejusdem canonis. V. Danielis et Estheris additamenta recepta cum signis obelorum in translationem Hieronymi. VI. Quisnam fuerit auctor marginalium scholiorum canonis, et quænam sit hujusmodi adnotationum utilitas ac præstantia.

Canonis Hebræicæ veritatis nomine intelligenda veniunt instrumenti veteris volumina viginti duo, quæ canonica habentur tam apud Judæos quam apud Christianos, quæque in Latinum eloquium ab Hieronymo fuere conversa juxta fidem Hebræorum fontium; ac demum in unum veluti corpus compacta, servato librorum ordine triplici, prout in

codicibus Hebræorum res positæ inveniebantur tempore Sancti Hieronymi. Canon igitur est catalogus Scripturarum divinarum quæ canonicæ appellantur, eo quod in canonem sunt receptæ, supremumque obtinuerint culmen auctoritatis, non modo ad mores sancte informandos, sed ad comprobanda etiam quælibet ecclesiastica dogmata. Hanc vero